

İSLÂM'DA VAKIF KURUMUNUN MİRAS HUKUKUNA ETKİSİ

Neşet ÇAĞATAY

İslâm'da Vakıf Kurumunun ortaya çıkışı :

İnsanoğlu çağlar boynuca sadece birbirilerini öldürmekle, yok etmekle uğraşmamış, soydaşlarının iyilikleri için girişimlerde de bulunmuş bu yolda kurumlar düzenlemiştir. Kişinin bu iyilik sever ve insani duygusu zamanla, «vakıf» adı verilen bir kurumun ortaya çıkmasını hazırlamıştır.

Bugün bütün dünya uluslarında beşimsenip yayılmış olduğunu gördüğümüz vakıf kurumu, doğuda ve batıda bir yeniden uyanma döneminin başlangıcı gibi gördüğümüz M. VIII. yüzyıldan başlayarak gelişme yoluna girmiştir.

Aslında vakıf, İslâm hukukçularının Hz. Peygamberden çok sonra biçimlendirdikleri ve zamanla geliştirdikleri bir kurumdur. Yani bu kurum, Kur'an buyruğu ile ya da Hadis önerisi ile kullara bildirilmemiştir.

Kur'an'da ve Hadislerde vakıf konusunda açık bir hüküm yoktur. Sadece Hz. Ömer'in, Medine'deki bir tarlasını dünya ve âhiret için yarar bir işte kullanmak isteyip Hz. Peygambere danıştığıında onun, «İstersen aslını elinde tut, gelirini sadaka olarak ver» şeklindeki sözü İslâm'da vakıf kurumunun menşei olarak gösterilir.

Hz. Peygamberin bu sözü kuşkusuz doğru ve sağduyu ürünü bir öğüt niteliğindedir; ancak tek olay olarak kalmış

arkasından başka örnekler gelmemiştir; kişisel bir öğüt olarak kalmıştır.

Eğer gücü yeten kişilerin yerine getirmesi istenen dinî bir buyruk olsaydı hem üzerinde daha geniş bir bilgi verilir hem de daha Peygamber zamanında vakıflar kurulmaya başlanırdı.

Hele halife Hz. Ömer devrinde başlayan İran, Suriye, Filistin ve Mısır savaşlarından elde edilen geniş toprak kazançları, o zamana dek Arap Yarımadasında hiç görülmedik ölçüde para ve mal yığılımları vakıf kurulmaya elverişli ortamlar yarattığı halde böyle bir şey göremiyoruz. Gerçek anlamda bir vakıf kuruluşunun ilk örneklerini ancak sekizinci yüzyılda görüyoruz.

İslâm'da kurallarına uygun ilk vakıfı kuran kişi, Emevîler soyunun altıncı halifesi I. Velid'dir. Halife Abdülmelik'in oğlu olup M. 705 - 715 yılları arasında saltanat süren Velid, Şam'daki ünlü Ümeyye Camii'ni yaptırmış ve buna 706 yılında bir çok köy ve tarla vakfetmiştir.

Bu olay bize vakfın bir gereksinme sonucu doğduğunu ve giderek gelişip kökleştiğini gösterir. Aslında vakıf, bir malı Tanrı'nın mülkü hükmünde bulundurmak ve menfaatları halka ait olmak üzere haps ve tevkif etmek için yapılan hukukî işlemin adı olduğu halde sonradan, bu haps veya vakfedilen malın (ayn'ın) adı olmuştur.

Varlıklı kişilerin, mallarının bir bölümünü şartlı hibeler şeklinde hayır iş-

lerine bağışlamaları bir çok eski ulusların hukuk sistemlerinde görülür¹. Bunun, eski Mezopotamya ulusları hukuklarında², Hitit yasalarında³, Hindü hukukunda⁴ ve Roma hukukunda⁵ bir çok örneklerini görürüz.

Ünlü Budist tapınakları ve dinî yapıları hep bu tür vakıf ve bağışlarla yapılmışlardır. Bir zamanlar Budizm dinine girmiş olan Türkler de pek çok Budist vakıfları kurmuşlardı⁶.

Mehmet Zeki Pakalın, eski vakıflar hakkında şunları yazıyor : «Eski kavimlerde vakıflar mevcuttu. İskenderiye Kütüphanesi, Kudüs Havuzları, Zemzem Kuyusu, yollar, köprüler, mabetler birer vakıftır.

Bütün bunlar halkın yararlanması için vücuda getirilmişti. Eski uluslar, özellikle Mısırlılar, yaptıkları hayratın devamına, taarruz ve tecavüzden korunmasına pek ziyade dikkat ederlerdi. Vakfiyelerini taşlar üzerine yazarak bunlara zarar yapmak yahut gelirlerini çalmak gibi bir suretle taarruz edenlere lânet okurlardı. Bu amacın sağlanması için hayrat hademesini vergi, askerlik ve başka tekliflerin dışında tutarlardı⁷.

Ölümden sonra da sürmek ve geçerli olmak üzere, sınırlı bir toplumun yararlanması için yapılmış ilkel bir vakıf örneğini, Nabatlılar çağına ait bir yazıtta da görüyoruz. Bu yazıt, M. 9-40 yılları arasında hüküm sürmüş bulunan Nabat kralı dördüncü Hâris'in yaptırdığı bir tapınak-mezarlığa aittir⁸.

Vakfın miras hukukuna getirdiği esneklikler :

Biz burada vakfın daha çok İslâm miras hukukuna getirdiği değişikliği ele almak istiyoruz.

Bir sosyal ihtiyaçtan doğmuş olan vakıf, İslâm hukukunun miras hükümlerinde âdeta bir patlama yapmış, onun temel ilkelerine ters düşen yepyeni kurallar getirmiştir.

Getirilen bu yeni kuralları anlamak için İslâm miras hukukunun temel ilkelere kısaca gözden geçirelim.

İslâm hukukuna göre ölünün geride bıraktığı malların (terake) kanunî mirasçıları arasında bölüşülmesi, yani feraiz konuları çok uzun ve ayrıntılıdır.

İslâm miras hukukunun temel ilkesi, ölenin gömülme giderleri ve borçları çıktıktan ve varsa vasiyetleri yerine getirildikten sonra kalan terekesinin, dokuz dereceye ayrılmış bulunan hak sahiplerine belli kurallara göre paylaşılmasıdır.

1) Bakınız : G.P. Driver and Z.C. Miles; The Babylonian Law, Oxford, 1968

Değerli dostum Dr. Ömer Ferruh haklı olarak, kendinden önceki yasaları toplayan Hamurabinin kodunun, Tevrat hükümlerini, eski Yunan ve Roma hukuk sistemlerini, İslâm öncesi Arap yasa ve hukukunu etkilediğine değiniyor. O bu eserinde Hamurabi kanunlarının niteliklerini ve özelliklerini, daha sonraki ulusların hukuk sistemlerine etkilerini çok iyi belirtiyor. Bak. Ömer Ferruh, İslâm Aile Hukuku, Yusuf Ziya Kavakçı çevirisi, İstanbul, 1969, ss. 26 vd.

2) Bak. Mebrure Tosun ve Kadriye Yalvac; Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammişaduqa Fermanı, Ankara, 1975.

3) Bak. E. Newfeld; The Hittite Laws, London, 1951.

4) Bak. Ahmed Aqil; Hindu Law, Allahabad, 1972, ss. 309 vd.

5) Bak. Paul Koschaker; Modern Hususi Hukuka Giriş Olarak Roma Hususi Hukukunun Ana Hatları, Ankara, 1971. Eser, arkadaşım Prof. Dr. Kudret Ayiter tarafından türkçeye çevirilip elden geçirilmiştir. Bak. ss. 100. Buradaki kısa yazıda, eski çağlarda, özellikle Romada tüzelkişilerin ve kurumların nitelikleri çok iyi açıklanmıştır.

6) Bak. Walter Ruben; Budist Vakıfları Hakkında, Vakıflar Dergisi, C. II, Ankara, 1942, ss. 173 vd.

7) Bak. Mehmet Zeki Pakalın; Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 1946, İstanbul, Cilt III, 578. Yazar aynı sayfada Hz. Peygamberin bazı vakıflar yaptığını yazmakta işe de bunlar vakıf değil, Kur'an-ı Kerim'in Tevbe Sûresi'nin 60. ve Bakara Sûresi'nin 261-274. âyetlerinde sözü edilen zekât ve sadakalardır.

8) Bak. Neşet Çağatay; İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, 3. baskı, Ankara, 1971, ss. 43.

Biz, feraiz denen bu tereke bölüş-türülmesi işinin ayrıntılarına girmeden sadece, mirasta kadının, erkeğinkinin yarısı ölçüsünde bir pay aldığı hükmü üzerinde duracağız. Bu durum, Kur'ân'ın Nisâ Sûresi'nin türlü âyetleri ile pekişmiş bir kuraldır.

Oysaki, zürri veya ehli vakıfta yani çocukların yararlanması için kurulmuş bulunan vakıflarda vakfı yapan (vâkif), kız ya da erkek ayırımı yapmadan çocuklarından dilediğine ve miras kural-larına bakmadan, onlara bağlı kalma-dan istediği kadar pay verebilir. Yani vakıf kuralları, kız ya da oğlan payları-nın ikili birli olmasına bakılmadan, vak-fı yapanın isteğine göre malını paylaş-tırma olanağını verir. Çünkü vakıfta vakfı yapan, sağlığında dilediği koşul-ları koyabilir ve bunlara uymak da zo-runludur.

Vakıf kurallarındaki kadın erkek eşitliği, vakfın yönetiminde de görülür. Bilindiği gibi vakfın gelirini yani gallesini toplayıp gereken yerlere sarfet-mek üzere bir yönetici (mütevelli) ata-nır. İşte bu mütevelli erkek de olabilir kadın da.

Âile vakfı yapanlar arasında, müte-vellilerinin, nesiller boyunca hep kadın olması koşulunu vakfiyeye yazdıranlar bile vardır.

İslâm hukukuna göre vasiyette bu-lunan kişi malının ancak üçte birini vasiyet edebildiği halde vakıfta böyle bir sınırlama söz konusu değildir. Yani vâkif, malının hepsini vakfedebilir.

İşte islâmiyetin miras hakkındaki kesin kurallarını değiştirmek suretiyle İslâm hukukçularını incittiği için ilk sıralarda vakıf kurumuna sempati du-yulmamış, bazı kişiler bu prensibe kar-şı bile çıkmışlardır.

Bu nedenle önceleri sırf hayır va-kıfları yapılıyor, aile vakıfları da dedi-ğimiz «zürri vakıflar»a pek cevaz veril-miyordu.

Devletçe yapılan mal musadereleri-ni önleme, miras konusunda istendiği gibi davranma özgürlüğü sağlama, mal-larını yakın akrabalarından daha çok çocuklarından birine ya da birkaçına vakfetme, malının miras yoluyla parça-lanmasını önleyip bütünlüğünü koruma düşünceleri gibi nedenlerle sonraları. âile vakıfları da geniş uygulama alanı bulmaya başladı.

Bu tür âile vakıflarının bir çok is-lâm ülkesinde hızla artmasının neden-lerini kimi yazarlar, islâm öncesi arap miras hukuku etkisinin bir tepkisi ola-rak görürler⁹.

İslam öncesi arap topluluklarında geçerli olan miras hukukuna bir göz atarsak bu ilginç durumu görürüz.

Gerçekten islâm öncesi arap toplu-luklarında kadının mirasta hiç bir hak-ki yoktur. Örneğin evli bir kadının ko-cası öldüğünde kadına ve küçük yaşta-ki çocuklarına terekeden hiç bir pay verilmezdi ve arap erkekleri çocuklu dul kadınlarla evlenmezlerdi. Babası ölen kız çocuklarına da terekeden pay verilmezdi. O çağ arap topluluklarında miras sadece at üstünde savaşıp ganimet getiren kişilerin hakkıdır. Şehirler-de oturan (medenî) ya da çöllerde ya-şayan (bedevî) toplumlarda miras ku-ralı bu idi. Bu hukuk geleneğine göre yalnız kadınlar değil, reşid olmıyan er-kekler bile mirastan pay almazlardı¹⁰.

Burada yeri gelmişken İslâm huku-kundaki miras kuralının memleketimiz-de yanlış bilindiğine, yanlış anlam ve-rildiğine işaret etmek istiyoruz.

9) G. Mercier ve Mouradja d'Ohsson bu düşüncededirler. Bunlarla aynı düşüncede olan Marcel Morand bu konuyu uzun uzun in-celemiştir. Bak. Le Statut de la femme Kabyle et la réforme des coutumes Berbères, Revue des Etudes Islamique, I (1927), pp. 47-94

10) Bak. Ömer Ferruh, İslâm Âile Hukuku, Yusuf Ziya Kavakçı çevirisi, 1969, İstanbul, ss. 56, 217. Ayrıca bak. Ömer Ferruh, Tarih el-Cahiliye, Beyrut, 1946, ss. 158. Kur'ân-ı Kerim, Ni-sâ sûresi, âyet 6 vd.

Konunun ayrıntılarını, cahiliye çağının hukukî ve sosyal düzenini bilmiyenler İslâmiyet'in kadına, eksik hak tanıdığını sanırlar. Bu nedenle, kadına ve erkeğe eşit hak tanıyan yürürlükteki medenî kanunumuzun bu ilkesine, islam prensiplerine aykırı gözü ile bakarlar. Oysa ki, yukarıda değindiğimiz gibi islâmîyetin kadına, «Cahiliye Çağı» dediğimiz islâm öncesi çağlarda hiç hak tanımayan ilkenin tam tersine kadına hak getirmiştir.

Kadına pek önem vermeyen, daha kötüsü, kimi kabilelerde kız çocuklarının diri diri gömüldüğü bir toplulukta bu hak, erkeğinkinin yarısı olsa bile büyük bir aşamayı gösterir.

Bunun gibi, islâm hukukuna göre dört kadınla evlenme işi de çoklarınca yanlış anlaşılmalıdır.

Kur'ân-ı Kerim'in dört kadınla evlenilebileceği üzerindeki âyetleri islâmın, çok evlenmeyi bir kural olarak getirdiği biçiminde yorumlanıp benimsenir.

Nisa Sûresi'nin üçüncü ve ondan sonraki âyetlerinde sözü edilen bu konu bir kural değil, bir istisnadır. Bu âyetler, M. 625 yılında Mekke'li puta tapıcı araplarla Medine'deki müslümanların yaptığı Uhut Savaşı'nda büyük kayıplara uğranıp bir çok müslüman kadının dul kalmaları üzerine inmiştir¹¹.

Hep bir arada bir kişinin nikâhı altında bulundurulacak kadın sayısı dört bile olsa, sınırsız bir evlenmenin yürürlükte bulunduğu Cahiliye Çağı kuralı karşısında bu durum, çok kadınla evlenmeyi (taaddüd-ü zevcâtı) değil, bu alanda büyük bir kısıtlamayı ve azaltmayı göstermesi bakımından yine çok önemli bir aşamadır¹².

Vakıf kurumunun getirdiği esnekliğin türlü amaçlarda kullanılması :

Yukarıda değindiğimiz, İslâm'ın temel ilke olarak kadına hak tanıyışını

ve cahiliye çağındakinin tam tersine, ona büyük önem ve değer verişini göz önüne alan kimi kişiler, mirastaki kadın erkek arası eşitlik eksikliğini vakıf yoluyla sağlamaya çalışıyorlardı.

Aile vakıflarındaki bu tür davranışları Türk toplumlarında daha çok görüyoruz. İnsancıl ve orijinal vakıf türleri de yine Türk toplumlarınca yapılan hayır vakıflarında görülür.

Sözünü etmişken burada bu tür orijinal vakıflardan tipik bir örnek verelim :

XIV. yüzyılda Suriye'nin, Mısır Türk Kölemenleri yönetiminde bulunduğu sırada bu bölgede «kap kacak vakıfları mütevelliliği» varmış. Bardak, tabak gibi cam, porselen ve toprak kap kacak kıran köle ve hizmetçilerin, efendileri tarafından azarlanıp dövülmemeleleri için bunların kırdıkları kapların yerine yenileri alınırmiş.

Ünlü Tancalı gezgin İbn-i Batuta, seyahatnamesinde tanık olduğu bir olayı şöyle anlatıyor :

«Bir gün Dimeşk (Şam) sokaklarından birinden geçerken küçük bir köle gördüm. Elinde bulunan ve oraca sahan denilen porselen bir tabak düşerek kırıldı. Halk başına toplandı. Onlardan biri: «Kabın parçalarını toplayıp kap kacak vakıfları nâzırına mütevellisine götür» dedi. Köle kırıkları topladıktan sonra o adam da köle ile birlikte mütevelliyeye gitti. Parçaları gösterince nâzır, kırılan tabağın aynısını satın almaya yetecek parayı verdi.

Bu, iyilik işlerindedir (âmâl-i haseneden); çünkü kölenin efendisi kabın kırılmasından dolayı onu döğüp azarlayacağı ve bundan başka yüreği kırılacağı ve olan işten üzüleceği muhak-

11) Bak. Kur'ân-ı Kerim, Nisa Sûresi, âyet 3 vd.

12) Bak. Ömer Ferruh, el-Arab, fi Hadaretihim ve Sakafetihim ilâ ahır el-Asr el-Emevî, Beyrut, 1966, ss. 72 vd, ss. 123 vd. Ömer Ferruh, Tarih el-Cahiliye, Beyrut, 1964 ss. 155 vd. Yazar burada, İslâmîyet'in, kadının sosyal düzeyini yücelttiğini de ısrarla belirtiyor.

kaktır. Şu vakıf, kalb kırıklığını onarmaya yaradığından dolayı böyle hayır işleri için çaba gösterenleri Tanrı yarlığına»¹³.

Bu niteliktekilerden başka, kâfirler eline tutsak düşen müslümanları satın almak için yapılandan tutunuz da kışın aç kalan kuşlara yem verilmesi için kurulan vakıflara dek bir çok değişik türde hayır vakıfları gelişmiştir.

Kız çocuklara da eşit pay sağlama-yı amaçlayan vakıflar yanında özellikle Arap Yarımadası'nda ve Kuzey Afrika'da bunun tam tersine, bütün terekelerini vakıf yoluyla erkek çocuklarına bırakıp kızlarına ve eşlerine bir şey bırakmama yoluna gidildiği de çoktu.

Bu konuda Kuzey Afrika Berber kabileleri, özellikle Kabyl'ler (Kabyle) arasında incelemelerde bulunan Marcel Morand bize tipik örnekler veriyor.

Onun, kuzey Afrikalılardan çoğunun, kızlarını mirastan yoksun bırakmak için mallarını vakıf yoluyla erkek çocuklarına bıraktığı hakkındaki incelemeye dayanan sözleri doğru olmakla birlikte aile vakıflarının kökeni üzerindeki görüşleri gerçeklikten uzak görünüyor.

O bu konuda şunları söylüyor :

«Vakıf kurumu ve özellikle âile vakıfları (âdî vakıflar) herşeyden önce eski arap geleneğinin, müslümanlığın getirdiği yeni miras kurallarına karşı bir tepkisinden doğmuştur.

Gerçekten arap toplumunda islâm-dan önceki çağlarda kadınların ve kız çocuklarının sosyal ve hukukî durumları çok aşağı idi.

İslâm Dini kadının bu durumunu yücelterek onun da mirasda hak sahibi olması kuralını getirdi.

Yüzyıllar boyunca sürüp gelen bir geleneğe ve göreneğe karşı İslâm Dini-nin aldığı bu kesin durum yani kadına verdiği bu hak arapları, doğrudan doğruya olmamakla birlikte kaçamaklı yollardan bir tepki gösterme zorunda bıraktı.

Bu tepki sonucunda, erkek çocukları ele alıp kız çocukları dışarda bırakan âile vakıfları ortaya çıktı.

Bir aile başkanı vakıf yoluyla, yani vakfiyeye koyduğu koşullarla kızlarını mirastan yoksun bırakmayı başarı-yordu.

İslâm hukukçuları (fakihler), Kur'-ân-ı Kerim'in miras hakkındaki buyruklarını uygulamada hiçe indiren bu yöntem ve davranış karşısında şiddetli itirazlarda bulundular. Daha da ileri giderek örneğin Maliki vakıf sisteminde bunu önliyecek hükümler kondu.

Ancak İmam Ebu Yusuf'un kurduğu Hanefi vakıf sistemi, vakıflara bu konuda çok geniş bir esneklik, eskinin özlemine çekenler katında geniş bir uygulama ortamı buldu.

Örneğin, Cezayir, Fas ve Tunus gibi kuzey Afrika bölgelerindeki halktan vakıf kurmak isteyenlerin, kendileri Maliki veya Şâfi mezhebinde oldukları halde Hanefi fıkıh sistemine dayanarak vakıflar kurduklarını biliyoruz.

İslâm hukukçularından kimilerinin vakfı sadaka olarak (İmam-ı Âzam Ebu Hanife Nu'man b. Sabit : 699 - 767), kiminin, kişinin malını kendi mülkiyetinden çıkarma gibi (İmam Ebu Yusuf Ya'kub b. İbrahim el-Ensâri : 731 - 798 ve kiminin de sadaka gibi kabul etmeleri (İmam Muhammed b. Hasan Şeybânî : 749 - 804) âdî vakıfların veraset hükümlerini dolaylı olarak değiştirmek amacını güderler.

İslâm hukuku üzerinde çalışan bir çok Avrupalı yazar, vakıf kurumunun sonraki büyük gelişiminde bu miras kurallarını vakfedenin isteğine göre değiştirebilme karakterinin şiddetle etki yaptığını kabul etmektedirler.

Onlara göre kaynağında tamamiyle dîni bir kurum olan vakıf, sonradan genişliyerek ve bu ilk niteliğini yitire-

13) Bak. (Cavdaroglu) Mehmet Şerif, İbn-i Batuta Seyahatnamesi çevirisi, İstanbul, 1333, Cilt I, ss. 110 - 111

rek vakıf yapana veraset hükümlerini değiştirme olanağını veren ve eski geleneğe dayanan bir kurum (âdi vakıf) haline almıştır.

Kuzey Afrika'daki müslüman «Ka byle» topluluğunun geleneklerine göre kadınlar mirasa katılmazlar. Sonradan kabul ettikleri İslâm Dininin kadına miras hakkı vermesine rağmen onlar, kadınları mirastan yoksun bırakmak için, geniş ölçüde aile vakfı yöntemine başvuruyorlardı. O bölgede sonradan, eski geleneği yeniden yürürlüğe koyan ve kadınların miras hakkını kaldıran bir takım kanunlar uygulanmaya başlanınca artık bunu sağlamak için o tür aile vakıfları kurma yoluna gitmekten tamamiyle vazgeçtiler»¹⁴.

İslâm topluluklarının çoğu yüzyıllar boyu, İslâmı sadece biçimsel yönden ele alan bilginlerin, daha doğru bir deyimle toplumda dini kuralları yorumlama bakımından söz sahibi olan bu kişilerin «icthad kapıları kapandı. Kur'an ve Hadislerdeki buyruklar dışına çıkılamaz» gibi sözlerle İslâmı gerçek yönüyle anlamaktan alakonmuştur.

Bu tür yorumlar özellikle türlü ırk ve dinlerden oluşan toplumları uyrukları altında tutan hükümdarları ve yöneticileri çıkmazlara, açmazlara sokmuş onlar da, gelenek ve göreneklerden faydalanarak «örf hukuku» denen, şer'i kurallardan ayrı, bazan onlara ters bile düşen geniş bir hukuk sistemi geliştirmişlerdir.

İnsanlar sadece kendi çıkarlarını düşünürlerse Kur'an âyetlerini ve Hadisleri de kendi keyflerine göre yorumlayıp müslüman halk arasında çelişkiler ve bunalımlar yaratırlar.

Bu tür davranış, düşünce ve yorumlarda bulunanların vakıf kurumunu nasıl bir kullanma alanına ittiklerini yukarıda gördük.

Oysa ki, İslâm Dini bir akıl, sağ duyu ve toplum yararına işleyen hükümler getiren yüce bir dindir. Kendisinden önce ortaya çıkan dinlerden ayrıcalığı

ve üstünlüğü de akla, düşünce verdiği bu önemdedir.

İslâmın bu akılcı prensibinin uygulamadaki örneklerini ikinci Halife Hz. Omer'in davranışlarında görüyoruz. O, Kur'an'da açık âyetlerle hükümler bulunduğu halde Müellefeî Kulûba savaş ganimetlerinden pay ayırmamış, savaşa katılan gâzilerin taşınmaz mallar üzerindeki yüzde seksen haklarını gelecek kuşakların da bundan yararlanacaklarını düşünerek vermemiştir.

Osmanlı sultanları ve halifeleri de, yönetimleri altındaki Hıristiyan uyruklarından «şarap bacı», «domuz resmi» vb. gibi vergiler almışlardır ki, haramlıkları şeriatça açıkça belirtilmiş olan bu uygulamaya karşı, devrin gerçek din bilginlerinden hiç biri karşı çıkmamıştır.

İslâmiyet biçimsel ve törensel bir din değildir, İslâm'ın önerdiği bütün kurallar, buyruklar, kişiyi, kendinden çok içinde yaşadığı toplumun yararına, onun genliği, güvenliği için çalışmaya yöneltir. Başka bir deyimle İslâmın tek amacı, kişiyi kötülüklerden, ahlaksızlıklardan, saygısızlıklardan uzak duran olgun bir insan yapmaktır. İslâm'ın bütün öğretileri, buyrukları ve yasakları bu yönden ele alınırsa doğru ve sağlam sonuçlar elde edilebilir ve İslâmın gerçek anlamı ruhlara yerleştirilebilir.

14) Bak. Marcel Morand, Le Statut de la femme Kabyle et la réforme des coutumes Berbères, Revue des Etudes Islamique, 1927, 1, 47 - 94.

İlk sıralarda kimi kişilerin vakıf kurumuna karşı gelmeleri, yazarın dediği gibi sırf cahiliye geleneklerinin tersine kadına mirasta hak tanınmasından değildir. Bu cekimser hatta karşı duruma geçen kişiler arasında bazı İslâm bilginleri de vardı. Onların bu tutumu, vakıf hakkında Kur'an'da bir dayanak bulamamalarından, hatta vakfın meşruluğuna kaynak gösterilen Hadisin bile açıklıktan uzak olmasından ileri gelmiştir. Bununla birlikte başkalarına iyilik etme, hayır yapma yönünden İslâm Dininin temel ilkelerine uygun oluşundan dolayı akılcı İslâm bilginleri bu yeni kurumunu sevinçle karşıladılar ve desteklediler.